

-anger, -ånger

Fsv. *-anger*, sv. *ånger* (dial. *-anger*), *-ång*, fvn. *-angr*, *Angr*, no. *-anger*, *-ang*, *-angen*, *-ång*, fda. *-anger*.

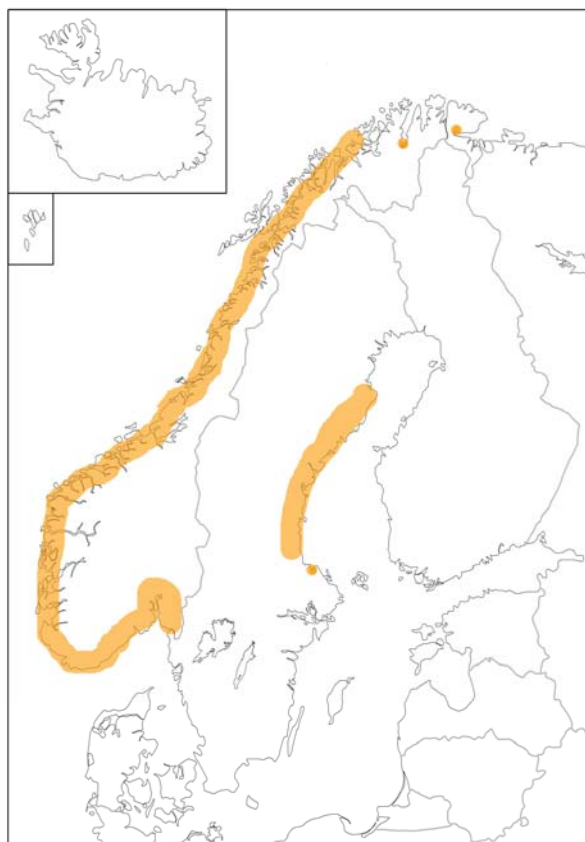
Ordet var redan vid den litterära tidens början dött som appellativ. Närmast ett appellativ kommer det i Íslendingadrápa av Haukr Valdísarson. De två sista raderna i str. 15 skall läsas: *þá er angrs eldmeiðir tók reiða ás at drengium* 'då guldbrytaren började svinga bjälken mot männen'. *Angrs eldr* är 'guldet' (som ju doldes i Rhens vatten). Om hur *angr* kunnat få denna användning i en kenning får man besked i en fisl. *þula* med *fjarða heiti*, alltså en strof med ord (helt eller nästan utslutande ortnamn) för fjärdar och vikar, ord som kunde användas i vers som omskrivningar för vatten o.d.

Två huvudteorier om ordets etymologi har båda en lång historia: I Erik Pontoppidans "Glossarium" 1749 sammanställs *angr* med da. "Eng. campus, depressus" och med grek. *ἀγκος* [översatt "en Dal" men ju också 'armbåge']. Denna kombination underbyggs av Hjalmar Falk och Alf Torp (NDEW).

Björn Halldórsson ger i "Lexikon..." 1814 betydelseangivelsen "locus scilicet angusta, et snævert Sted". Uttryckligen anslutet till *ang-* 'trång', fvn. *angr* och sv. *ånger* blir ordet hos L. Diefenbach 1851. För den senare teorin har särskilt I. Modéer (1936) och P. Hovda (t.ex. 1964) gjort sig till talesmän. Efter ingående terrängstudier över hela det skandinaviska utbredningsområdet och överväganden rörande ordbildningen och möjliga ljudutvecklingar har G. Holm (1991) kommit till slutsatsen, att **angr* sannolikt är en *ra*-avledning till den ie. roten **ank-* 'böja, böjning', som också är bas till urn. **anziō-* 'äng', grek. *ἀγκων* 'armbåge' osv. **Angraz*, **angraR* har alltså sannolikt betytt 'vik, fjord'.

Terrängordet **angr* förekommer i ortnamn längs Norges hela kust från Østfold till Finnmark och i Sverige från norra Uppland (*Finnerånger*) till norra Västerbotten (*Lövånger*). Ett troligen hithörande namn finns i Danmark på södra Sjælland (*Hvidanger*). Däremot saknas ortnamnselementet på Island, med största sannolikhet också på Färöarna, Shetland och Orkney.

Ortnamnselementet har kunnat beteckna vikar och fjordar av de mest olikartade skepnader: stora fjärdar (*Hardanger*, *Malanger*), och små vikar (*Eftang*, *Kräkånger*),

Karta utvisande förekomsten av nordiska ortnamn på *-anger* och *-ånger* (prick avser enstaka namn).

breda, öppna (*Leiranger, Bredånger*) och smala (*Langangen, Toranger*), jämbreda (*Mauranger, Njutånger*) och med förträngningar, t.ex. vid mynningen (*Lindanger, Lönnånger*), med flacka stränder (*Hananger, Musanger, Bremanger*) och med branta, höga stränder (*Geiranger, Hardanger*). Men en stor del av *anger*-vattnen är eller har varit smala eller delvis förträngda. Detta faktum kan tänkas bero på betydelseanknytning till adj. urn. **angw-* 'trång'.

Särskilt i Norge men också i Sverige har *anger* använts i sjönamn. Till utvecklingen 'vik' > 'sjö' kan påvisas flera paralleller. Utvecklingen bör delvis hänga samman med den skandina-viska strandlinjeförskjutningen, som har förvandlat många vikar till sjöar. Exempel i Norge, på sjönamn på *-ang-* är *Folangen* och *Øyangen*, i Sverige *Tönnånger* och sannolikt *Ross-ången, Edånger* och *Häggdånger*.

I Norge uppträder *-ang* i ortnamn (sjönamn) i triaden *-ang, -ung, -ing*. Mycket tyder på att ett sekundärt, produktivt suffix *-ang* har utvecklats i norska dialekter. Också serien *-langen, -lungen, -lingen* förekommer i norska sjönamn, men här är utgångspunkten en annan. I gräns-området mellan Hedmark i Norge och Värmland i Sverige ligger sjöarna *N.* och *S. Aklangen*, som är extremt smala och långa och som tydligen har erbjudit fina möjligheter för slädtra-fiken mellan Kongsvinger (*Vinger*) och Väner-området. Dessa välkända sjönamn har givit anledning till uppkallelser av sjönamn i en stor del av centrala Østlandet och i sydvästra Sverige. Också sekundärt *-lungen* förekommer (*Oklungen* o.d.).

Namnen på *-anger* hör inte till det allra äldsta skiktet av nordiska viknamn, vilket särskilt Oluf Rygh har framhållit. Äldre är i genomsnitt osammansatta namn av typen *Hvínir*. Men under alla förhållanden bör de tidigaste *anger*-namnen dateras till senast vår tideräknings början. Somliga torde höra till vikingatiden (t.ex. vissa i Ångermanland). Men i västra och södra Norge var typen inte produktiv, då öarna i Atlanten (Färöarna, Island osv.) befolkades, eftersom *anger*-namn saknas där, trots att terränger lämpliga för ortnamnelementet sannerligen inte saknas. I norra Norge har *-anger, -angen* tydligen blivit ett delvis mer eller mindre innehållstomt suffix, som t.o.m. har kunnat läggas till lapska förleder, t.ex. *Kjølmangen*, sannolikt också *Varanger*, möjligen också *Porsanger*. Datering av *anger*-namn med hjälp av siffror över strandlinjeförskjutningens hastighet är starkt försvårad av den omständligheten, att ortnamnelementet så tidigt har kommit att också användas om sjöar.

Vissa forskare har antagit, att *angr* kunnat åsyfta sund, "vikar" på land, trånga lokaler av typen pass samt (torr) gräsmark (liksom i sista fallet det sannolikt etymologiskt identiska ty. *Anger*). Inga bärande indicier för dylika teorier har framkommit.

Förlederna i *anger*-namnen hör till flera typer. Vanligast är att bestämningsleden betecknar något för platsens natur och topografi o.d. karakteristiskt, t.ex. form och storlek eller naturföremål i närheten. Men också ortnamn uppträder ganska ofta, inte minst å- och älvnamn, särskilt i Sverige, t.ex. i *Njutånger, Tönnånger*. Djurbeteckningar finns t.ex. i *Eftang* (*elptr* 'svan') och *Ulvangen*. Ord för växtlighet som är bestämningsleder i *anger*-namn är t.ex. *eik, lauf, lind*. Mansnamn är åtminstone *Finnvidher* (i *Finnerånger, Uppl.*) och *Herse* (i *Hersånger, Västerb.*).

Flera egenheter i vissa *anger*-namns ljudutveckling förklaras bäst om man får anta, att gruppen genomgående (eller ev. med vissa undantag) har haft ursprunglig efterledsbetoning, som ju en stor del av namnen ännu har. Efterledsbetoningen bör

sammanhånga med den fonetiska tyngden hos *-ang*.

Anger-, *Ånger-* förekommer som förled i ortnamn, särskilt i Norge. I vissa fall är förleden identisk med *angr* 'vik' osv. Så i den vanliga typen *Ang(er)nes*, använt om ett näs vid mynningen av fjärd (med namn på *-anger*). Men inte sällan är *Anger-*, *Ånger-* av annat ursprung, t.ex. identiskt med personnamn av typen *Arngerd*, *Arngeirr*. I vissa fall kan *Anger-*, *Ånger-* sannolikt syfta på tvister eller andra besvärligheter, så i *Angersbrekka* i Tysnes, Hordaland. Förled är alltså här ett helt annat *anger* än det terrängbetecknande ordet, nämligen motsvarigheten till sv. *ånger* 'ruelse'. – Parallellt med ortnamn av typen *Nöden*, *Pinan* har detta *anger*, fvn. *angr*, 'betryck, pina, sorg, ånger' m.m., använts som simplex i ortnamnsbildning. Ett sådant namn är sannolikt *Angre* i Åmotsdal, Telemark, belagt först 1723 och avseende en numera öde gård, vars sista bebyggare har beskrivits som levande under mycket svåra förhållanden.

Många namn på *-ang(-)*, som har antagits innehålla *angr* 'vik, fjord', är formellt osäkra, eftersom de är belagda först från en tid, då sekundärt *-anger* (med *r* i hela paradigmet) har börjat uppträda. Sådana namn är t.ex. *Ramnanger* i Askøy, Hordaland (*Raffnvunge* 1522, alltså avledning med *-ung-*) och *Skeljanger* i Herdla, Hordaland (*a Skæliungi*, likaså *ung-*avledning). Andra sekundära *anger*-namn innehåller gammalt *-vang*, så de många namnen av typen *Leikanger*. – Med stor sannolikhet återgår den på olika håll i Norge (och i ett par fall på Island) uppträdande typen *Einanger*, som avser pass mellan ett vattendrag och en (brant) höjd, på äldre **Ein-gangr*, eg. 'gång(bar) för en', parallellt med fvn. *einstigi* med samma betydelse.

Däremot har en ingående granskning av tillgängligt material resulterat i ett konstaterande, att en teori om tillvaron av ett med *-ung* och *-ing* avljudande urgammalt suffix *-ang* måste avvisas. Varken i sjönamn och andra ortnamn eller i nordiska appellativ kan ett dylikt suffix påvisas.

Till namnen på *-angr* 'vik, fjord' hör inte typen *Kaupang*. Liksom *leidang* har *kaupang* förts till Norge med saken; *kaupang* återgår på feng. *ceápung*[*gemot*] 'marknad' eller ett däremot svarande kontinentalgermanskt ord. (*Leidang* återgår på da.-sv. *ledning*, *leding*, av **leidhunger*, **leidhinger*.)

Litteratur

- Diefenbach, Lorenz. 1851. *Vergleichendes Wörterbuch der gotischen Sprache*.
 Halldórsson, Björn. 1814. *Lexicon Islandico-latino-danicum Björnnonis Haldorsonii*.
 Holm, Gösta. 1991. *De nordiska anger-namnen*. (Det Norske Videnskaps-Akaderni. II. Hist.-Filos. Klasse. Skrifter. Ny Serie No. 18.)
 Hovda, Per. 1964. Stavanger og nokre andra namn. *Stavanger Museums årbok* 74.
 Modéer, Ivar. 1936. *Färdvägar och sjömärken vid Norden kuster. Namntolkningar*.
 Pontoppidan, Erik. 1749. *Glossarium Norvagicum*.

Gösta Holm

(1991; artikeln granskad 2004)

